

Sułym, G. A. / Olesiak, Zbigniew S.

**Władysław Michał Nikliborc
(1899-1948)**

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 46/3, 113-124

2001

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew S. Olesiak*, G.A. Sułym**
(Warszawa) (Lwów)

WŁADYSŁAW MICHAŁ NIKLIBORC (1899–1948)

Minęło już ponad pół wieku od tragicznej śmierci profesora Władysława Michała Nikliborca. Przez wiele lat wykładał matematykę i mechanikę w trzech lwowskich uczelniach, a na jego znakomite wykłady uczęszczali studenci różnych narodowości. Wspomnienie o Profesorze napisaliśmy w dwóch uzupełniających się wersjach i w dwóch językach. Wersja w języku ukraińskim ukaże się we Lwowie i będzie zawierać również omówienie dorobku naukowego Nikliborca. W Polsce osiągnięcia naukowe profesora Nikliborca były już dość dokładnie przedstawione w pracach [1, 2], dlatego skoncentrujemy się tu raczej na jego życiorysie i sprawach, które w poprzednim okresie trudno było podać do publicznej wiadomości. Jest to również chyba ostatnia okazja do wspomnień żyjących jeszcze słuchaczy świetnych wykładów Nikliborca. Wykłady te były wzorem dydaktyki, a zarazem precyzji dowodu twierdzeń matematycznych.

Władysław Michał Nikliborc urodził się 2 stycznia 1899 r. w Wadowicach, w rodzinie sędziego sądu okręgowego Szczepana i Michaliny z domu Żaroffe. Liczna rodzina Nikliborców mieszkała w Wadowicach (w domu przy ul. M. Wadowity 15) i w Kalwarii Zebrzydowskiej, gdzie brat Szczepana, Jan Nikliborc

* Emerytowany profesor zwyczajny, Wydział Matematyki, Informatyki i Mechaniki, Uniwersytet Warszawski, student I roku Lwowskiego Instytutu Politechnicznego w roku ak. 1944/1945.

** Profesor, kierownik Katedry Mechaniki, Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franko.

Władysław Nikliborc,
fotografia ze zbiorów Archiwum PAN

był wziętym lekarzem. Wadowice stały się znane w świecie, po wyborze w 1978 r. kardynała Karola Wojtyły na papieża, jako jego miejsce urodzenia.

Pierwsze lata dzieciństwa spędził w Białej, na granicy Małopolski i Śląska Cieszyńskiego, gdzie uczęszczał do szkoły powszechnej. Przez siedem lat uczęszczał do szkół w Rzeszowie, ukończył tam niższe klasy szkół średnich (gimnazjum klasyczne). W 1911 r. powrócił do Wadowic. W tamtejszym gimnazjum złożył, w 1916 r. w normalnym trybie, egzamin dojrzałości. Egzamin maturalny zdał z wyróżnieniem. Mimo że w owych czasach w gimnazjach klasycznych przywiązywano mało uwagi do nauczania matematyki i nauk przyrodniczych, młody Władysław przejawiał duże zdolności i zainteresowanie tymi przedmiotami. Dużą w tym zasługą Jana Heczko, który był jego nauczycielem przez ostatnie cztery klasy w gimnazjum. Warto może zauważyć, że inny polski matematyk Franciszek Urbańczyk ukończył to samo gimnazjum. Nikliborc wykazywał również zainteresowania humanistyczne i razem ze znanym później krytykiem literackim, poetą i tłumaczem literatury (między innymi *Ja Klaudiusz* i *Klaudiusz i Messalina* R. Gravesa) Stefanem Essmanowskim pracował aktywnie w kółku naukowo-literackim, przygotowując i wygłaszając referaty oraz drukując przyczynki w wydawanej przez kółko gazecie.

Po zdaniu matury zapisał się (1916) na wydział filozoficzny (nauki matematyczno-fizyczne) Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dnia 15 grudnia 1916 r., wraz z częścią studentów Uniwersytetu, Władysław wstąpił do Legionów Polskich w Personalnej Stacji Zbożowej w Krakowie, skąd został przydzielony do 1-ego pułku artylerii Legionów Polskich, drugiej baterii dział polowych. Wypadki, które rozegrały się w Warszawie w lipcu i sierpniu 1917 r., a mianowicie aresztowanie Józefa Piłsudskiego oraz internowanie w Benjaminowie i Szczypiornie znacznej części ówczesnych kolegów Nikliborca i niezłożenie przysięgi na wierność spowodowały 20 września 1917 r. zwolnienie go ze służby w Legionach Polskich i przeniesienie do armii austro-węgierskiej, na front w Siedmiogrodzie i północno-wschodnich Węgrzech. 1 kwietnia 1918 r. został odesłany do Ołomuńca na kurs oficerów rezerwy artylerii. Kurs ten ukończył 31 lipca 1918 r. w stopniu kaprała. W październiku 1918 r. zapisał się ponownie na Uniwersytet Jagielloński, ale już 1 listopada wstąpił do Wojska Polskiego (armii gen. Rozwadowskiego). 11 grudnia 1918 r. został z wojska zwolniony, co umożliwiło mu studiowanie na wydziale nauk matematycznych UJ. 10 lipca 1920 r. na skutek odezwy Rady Obrony Państwa wstąpił jako ochotnik do Wojska Polskiego i został przydzielony na kurs ochotników do Szkoły Podchorążych Artylerii w Poznaniu, skąd 20 listopada 1920 r. został zwolniony w „szarzy“ podporucznika.

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego potwierdziło, że Nikliborc studiował w latach 1917/18–1921/22 na Wydziale Filozoficznym UJ. W katalogach studenckich znajduje się tam adnotacja przy nazwisku Nikliborca: „urlopowany z wojska na czas nieokreślony“. W dokumentach przechowywanych w Centralnym Archiwum Wojskowym [15] udało się znaleźć życiorys pisany ręką W.N., z 27 października 1920 r., podpisany przez Kadeta Szkoły Podchorążych w Poznaniu.

Młodszy brat Jan (1902–1991) był fizykiem doświadczalnym, przed wojną adiunktem w Katedrze Fizyki „B“ na Politechnice Lwowskiej i wykładowcą w Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie, po wojnie profesorem na Politechnice Wrocławskiej i w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu. Obaj bracia ukończyli szkołę jako „zdolni z wyróżnieniem“.

W Uniwersytecie Jagiellońskim Władysław Nikliborc studiował w katedrze matematyki pod kierunkiem profesora Stanisława Zaremby. Otrzymał „tytuł fachowy“ nauczyciela matematyki. 1 października 1922 r. został zatrudniony w II Katedrze Matematyki Politechniki Lwowskiej, której kierownikiem był profesor Antoni Łomnicki. Dwa lata później senat UJK nadał mu stopień naukowy doktora filozofii na podstawie dysertacji *Nowy dowód fundamentalnego twierdzenia Cauchy'ego o istnieniu całek zwyczajnych równań różniczkowych* (poz. 1 *Spisu prac naukowych W.M. Nikliborca*). W 1927 r. na podstawie rozprawy habilitacyjnej *O funkcjach hiperharmonicznych* („Compt. Rend. de l'Acad. de Sci. de Paris“, poz. 3. *Spisu prac...*) otrzymuje *veniam legendi* jako docent matematyki Uniwersytetu Lwowskiego Jana Kazimierza. Chociaż jego podstawowym miejscem pracy była Politechnika Lwowska, pracował, podobnie jak wielu jego kolegów,

również na Uniwersytecie Lwowskim. Nikliborc posiadał biegłą znajomość, w mowie i piśmie, języka niemieckiego i mniej biegłą francuskiego i angielskiego. Jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej uzupełniał, od października 1928 do sierpnia 1929 r., swoje studia podoktorskie na uniwersytetach Drezna, Lipska, Getyngi i Paryża. Odwiedził również uniwersytety w Lozannie w Szwajcarii i w Bolonii we Włoszech. Następny rok akademicki od października 1930 do września 1931 r. spędził jako stypendysta Funduszu Rockefellera w Lipsku, gdzie pracował pod kierunkiem wybitnego matematyka Leona Lichtensteina.

Może warto tu nadmienić, że profesor M.T. Huber (rektor Politechniki Lwowskiej w roku akademickim 1921/1922 i prezes Polskiego Towarzystwa Matematycznego we Lwowie w latach 1925–1928) proponował L. Lichtensteinowi (wtedy z Warszawy) kierownictwo Katedry Mechaniki na Politechnice Lwowskiej, ale propozycja ta, niestety, nie została zrealizowana. Natomiast przyjął on stanowisko kierownika Katedry Matematyki w Lipsku, gdzie zdobył międzynarodowe uznanie. Właśnie w Lipsku Nikliborc zapoznał się z zagadnieniami mechaniki ciał niebieskich. W wyniku tych studiów powstały prace wymienione w Spisie pod numerami 25 i 26.

Po powrocie do Lwowa w 1931 r. Nikliborc został powołany na docenta matematyki i mechaniki teoretycznej w Katedrze Mechaniki Teoretycznej na Wydziale Inżynierii Lądowej i Wodnej Politechniki Lwowskiej. Do 1937 r. wykładał zarówno na Politechnice, jak i UJK, Na Politechnice jego wykłady obejmowały następujące przedmioty: geometrię różniczkową i równania różniczkowe na Wydziale Ogólnym PL, elementy wyższej matematyki na Wydziale Rolniczo-Lasowym, teorię form kwadratowych na Wydziale Ogólnym 1932/1933; geometrię różniczkową na Wydziale Ogólnym i elementy wyższej matematyki na Wydziale Architekticznym 1933/1934; mechanikę teoretyczną, balistikę teoretyczną, wybrane rozdziały z równań różniczkowych, matematykę stosowaną na Wydziale Rolniczo-Lasowym 1934–1937. W roku 1937 został powołany na profesora nadzwyczajnego w Katedrze Matematyki Politechniki Warszawskiej, jako następcą prof. A.B. Przeborskiego, który osiągnął wiek emerytalny.

Stanisław Ulam wspomina o tych czasach w swojej książce [12] (s. 58). Stefan Kaczmarz – pisał Ulam – wysoki i chudy (brał udział w wojnie, zginął w 1940 roku) i Nikliborc niski i okrągły, organizowali ćwiczenia do wielkich wykładów z rachunku różniczkowego i równań różniczkowych. Często widywano ich razem, przypominali Pata i Pataszona, bohaterów ówczesnych filmów komedyjnych. Stożek, wesoły, niski i okrągły (s. 57), wyglądał raczej, wbrew swemu nazwisku, jak kula (s. 65). Stożek spędzał tam (tzn. w Kawiarni Szkockiej) po kilka godzin dziennie, grając w szachy z Nikliborcem i pijąc kawę. Inni matematycy otaczali ich i kibicowali. Władysław Nikliborc był nawet mistrzem szachowym uczelni (to według relacji prof. Mieczysława Zachary).

Stanisław Ulam (1909–1984), wybitny matematyk i fizyk, urodzony we Lwowie, uzyskał doktorat na Wydziale Ogólnym PL (1933), przy czym promotorami byli: K. Kuratowski i W. Stożek. Od 1935 r. przebywał w Stanach Zjednoczonych, w czasie wojny uczestniczył w projekcie „Manhattan“ w Los Alamos. Autor wielu prac naukowych z zakresu matematyki i jej zastosowań. Jego książka [12] jest kopalnią wiedzy o matematykach lwowskich (1920–1945) i amerykańskich. Pod jego redakcją ukazał się przekład na jęz. angielski *Książki Szkockiej* (1957).

Po wybuchu wojny i zajęciu Lwowa przez Armię Czerwoną profesorowi Nikliborcowi udało się przedrzeć do Lwowa. Od 1 listopada 1939 r. pracował w charakterze profesora na Politechnice Lwowskiej w II Katedrze Matematyki, której kierownikiem w dalszym ciągu był profesor Antoni Łomnicki. Komisja weryfikacyjna Związku Sowieckiego (WAK WKWSz, protokół nr 23 par. 26 z 21 czerwca 1941 r.), na podstawie osiągnięć dydaktycznych i naukowych W.M. Nikliborca zatwierdziła mu tytuł profesora i stopień doktora nauk fizyczno-matematycznych (według nomenklatury sowieckiej).

Władze sowieckie już w roku 1939 zmieniły strukturę lwowskich uczelni. Przede wszystkim powstały katedry marksizmu-leninizmu. Na Uniwersytecie utworzono Katedrę Mechaniki, której pierwszym kierownikiem został Juliusz Paweł Schauder. Egzaminy wstępne na kierunku matematycznym rozpoczęły się 6 grudnia 1939 r., a wykłady 15 stycznia 1940 r. W czasie okupacji niemieckiej profesor Nikliborc utrzymywał się z prywatnych lekcji matematyki i wykładał na „Technische Fachkurse“. Zostały one utworzone w 1942 r. Zajęcia były prowadzone teoretycznie w języku niemieckim, ale na pytania uczniów wykładowcy mogli odpowiadać w języku polskim. Szkoła nie miała jednak praw wyższej uczelni.

Po kilkudniowych walkach z Niemcami, przy udziale Armii Krajowej (w ramach akcji „Burza“) i zajęciu Lwowa 27 lipca 1944 r. przez Armię Czerwoną, władze sowieckie, postanowiły, już z początkiem sierpnia, reaktywować lwowskie uczelnie. 5 sierpnia 1944 r. na mocy rozporządzenia nr 3 (Uniwersytetu Lwowskiego) Profesor Władysław Nikliborc został mianowany tymczasowym profesorem i wykonującym obowiązki kierownika Katedry Mechaniki Teoretycznej. Profesor Stefan Banach w swoim wniosku z 1 sierpnia 1944 r. napisał: proponuję mianować prof. W. Nikliborca profesorem i kierownikiem Katedry Mechaniki Teoretycznej, na miejsce zabitego przez Niemców profesora Schaudera. Prof. W. Nikliborc jest uczonym o światowej sławie i jego praca na Uniwersytecie Lwowskim przyniesie korzyść Uniwersytetowi i radzieckiej nauce“ [14].

Lwowskie środowisko naukowe poniosło w czasie wojny ogromne straty. Profesorowie Antoni Marian Łomnicki i Włodzimierz Stożek (wraz z dwoma synami) zginęli rozstrzelani przez Niemców 4 lipca 1941 na Wzgórzach Wuleckich, zamordowanych zostało wtedy 36 profesorów uczelni lwowskich i członków ich rodzin. Profesor Łomnicki był kierownikiem II Katedry Matematyki, w której pracował Nikliborc, z kolei profesor Stożek był współautorem prac wymienionych

pod pozycjami 21 i 22 *Spisu*. „Drugi współautor (praca 7), docent Stefan Marian Kaczmarz, zmobilizowany, brał udział w walkach pod Umiastowem, gdzie został ranny, a następnie internowany zginął w Katyniu. Prof. D. Przeworska-Rolewicz podaje („Wiadomości Matematyczne“ XXXI, 1993, s. 131), że zginął we wrześniu 1939 r. pod Umiastowem. W książce *Mord w Katyniu – lista ofiar* autorstwa Jędrzeja Tucholskiego (PAX 1991), na s. 128, podano: „Kaczmarz Stefan Marian, Oficer rezerwy, Matematyk, doc. Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Prawdop. Kozielsk“,,

W czasie okupacji niemieckiej Lwowa ukrywał się, między innymi u Nikliborca, jeden z najwybitniejszych matematyków lwowskiej szkoły, Juliusz Paweł Schauder (por. twierdzenie o punkcie stałym Banacha-Schaudera). Z zebranych informacji wynika, że nie wytrzymał on nerwowo przymusowego odosobnienia i wychodził z domu mimo grożącego niebezpieczeństwa. Schauder utrzymywał kontakt z profesorem Wojciechem Rubinowiczem. Profesor Stanisław Mazur powiedział w rozmowie, że pewnego dnia jesienią 1943 r. Schauder został rozpoznany na ulicy Lwowa i zadenuncjowany przez swojego byłego ucznia z gimnazjum, w którym uczył przed wojną. Profesor Joanna Sachse, bratanica Nikliborca, twierdzi, że w czasie drugiej wojny światowej brał on udział w ruchu oporu. Faktu tego nie udało się jednak potwierdzić.

W roku 1944 rok akademicki rozpoczął się z opóźnieniem, egzaminy wstępne na uczelnię odbyły się w drugiej i trzeciej dekadzie października, a wykłady rozpoczęły się 1 listopada. Egzaminy wstępne w Lwowskim Instytucie Politechnicznym składały się z następujących przedmiotów: matematyki (ustny i pisemny), fizyki, chemii, języka rosyjskiego, ukraińskiego i języka obcego (na ogół był to niemiecki). Wykłady i zajęcia były prowadzone w trzech językach: polskim, ukraińskim i rosyjskim. Ale władze starały się usunąć język polski z uczelni. Napotykało to na trudności spowodowane brakiem nauczycieli akademickich z dobrą znajomością języka rosyjskiego (preferowany) lub ukraińskiego. W tym czasie do Lwowa sprowadzono z różnych miast Związku Sowieckiego pewną liczbę wykładowców, ponadto zatrudniono nauczycieli gimnazjalnych, nie zawsze dobrze przygotowanych do prowadzenia wykładów uniwersyteckich.

O tendencji wyrugowania języka polskiego świadczy rozporządzenie nr 350 Komisariatu Oświaty Ukrainy z 14 lutego 1941 r., na mocy którego przed egzaminem państwowym należało sprawdzić w formie pisemnej znajomość języka rosyjskiego i ukraińskiego abiturientów. W razie niezaliczenia sprawdzianu abiturient nie mógł zdawać egzaminu.

W roku akademickim 1944/1945 miało miejsce następujące wydarzenie. Otóż wykłady z matematyki dla studentów I roku (wydziałów Energetyki i Budowy Maszyn, Elektrycznego i Naftowego; przed wojną były to trzy oddziały jednego wydziału Mechanicznego) zaczął prowadzić docent Jasiwickij. Niestety wykłady te były dla studentów niezrozumiałe. Wobec tego do dyrektora

Lwowskiego Instytutu Politechnicznego, docenta I.N. Jampolskiego, wybrał się, jako przedstawiciel ogółu studentów na pierwszym roku, zdemobilizowany żołnierz Armii Czerwonej o nazwisku Smiljańskij. Przedstawił on Jampolskiemu sytuację i zaproponował aby wykłady prowadził asystent, Zygmunt Marmol, który na ćwiczeniach potrafił jasno wytłumaczyć odpowiednie zadania z matematyki. Gdy na następny wykład przyszedł znowu docent Jasienickij, student Smiljańskij ponownie wybrał się do dyrektora i wymógł ostatecznie decyzję zmiany wykładowcy. Został nim kierownik katedry profesor Nikliborc. Początkowo Jampolski nie chciał dopuścić by wykłady odbywały się po polsku, bowiem ani Z. Marmol, ani kierownik katedry Władysław Nikliborc nie znali języka rosyjskiego i ukraińskiego. Wykłady profesora okazały się świetne. Wykładał z pamięci, z wielką werwą, z karteczki korzystał jedynie przy cytowaniu terminów rosyjskich. Niskiego wzrostu, poruszał się szybko przed katedrą, zwracał się do studentów, co chwilę podchodził do tablicy wypisując założenia i dowody twierdzeń matematycznych. Studenci, bez względu na narodowość, byli zachwyceni wykładami. Może o tym zaświadczyć garstka jeszcze żyjących świadków tych wykładów, łącznie ze starszym autorem niniejszego opracowania.

W roku akademickim 1944/1945 głównym miejscem pracy Nikliborca był Lwowski Instytut Politechniczny, ale na Uniwersytecie Lwowskim pracował na pół etatu w charakterze kierownika Katedry Mechaniki Teoretycznej. 20 sierpnia 1945 r. profesor Nikliborc zawiadomił dyrektora Uniwersytetu Lwowskiego o zamiarze wyjazdu do Warszawy. W niedługim czasie został zatwierdzony na stanowisku profesora matematyki na Politechnice Warszawskiej.

Rada Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Warszawskiego, po wysłuchaniu referatu profesora Kazimierza Kuratowskiego, postanowiła 24 czerwca 1946 r. jednomyślnie (10 głosami) powołać prof. dra Władysława M. Nikliborca na II Katedrę Matematyki na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego w charakterze profesora zwyczajnego.

W Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego znajduje się odpis mianowania Nikliborca na stanowisko profesora w Katedrze Matematyki II Uniwersytetu Warszawskiego. Pismo nosi datę 11 sierpnia 1947 r., a podpisane zostało przez ówczesnego Prezydenta RP B. Bieruta, Prezesa Rady Ministrów J. Cyrankiewicza i Ministra Oświaty S. Skrzyszewskiego. Profesor Nikliborc odebrał dekret nominacyjny 29 października 1947 r., co potwierdził własnoręcznym podpisem na kopii nominacji.

Zapewne przeżycia wojenne Władysława M. Nikliborca wpłynęły w znacznym stopniu na tragiczne zakończenie jego życia. Przyjaciół Władysława Nikliborca, S. Kaczmarz, nie powrócił z wojny w 1939 r.; długoletni kierownik katedry prof. Antoni Łomnicki oraz profesor Włodzimierz Stożek (współautor prac naukowych i wieloletni partner gry szachowej) zostali straceni przez Niemców. Juliusz Schauder, który ukrywał się u Nikliborca, wyszedł z domu i zginął.

Za przechowywanie, a nawet tylko pomoc w ukrywaniu Żydów groziła kara śmierci. W ostatnim roku życia uwidoczniła się mania prześladowcza – uważał, że jest inwigilowany. Na jednym z wykładów podszedł do studenta, siedzącego w pierwszym rzędzie, z pretensjami: „dlaczego pan mnie szpieguje“. Wydaje się, że podejrzenia profesora nie były bezpodstawne, 29 lutego 1948 r. został on zatrzymany przez UB, a po spędzeniu nocy w areszcie wypuszczony. Prawdopodobnie po nadużyciu alkoholu podciął sobie żyły i zmarł na ławce w parku 1 marca około godziny 17-tej. Trudno podzielić pogląd [11], że nadużycie alkoholu spowodowało rutynowe zatrzymanie pijaka przez MO. Można tu zadać pytanie: co było przyczyną, a co skutkiem wydarzeń, które doprowadziły do tragicznego zakończenia życia Władysława Michała Nikliborca? Nie dowiemy się, w jakich okolicznościach profesor został aresztowany, czy był o coś podejrzewany i jak wyglądało przesłuchanie. Wydaje się jednak niewątpliwe, że zdarzenie to stało się bezpośrednim impulsem tragicznego końca. Przypomnijmy, że był to rok 1948, gdy zaczynało się już w Polsce wprowadzanie reżimu stalinowskiego.

Władysław M. Nikliborc był żonaty z Zofią z domu Musiał, córką Józefa i Anny (z domu Winkowska), urodzoną w Stryju 15 maja 1898 r. Ślub odbył się 19.IV.1925 r. w kolegiacie św. Anny w Krakowie. Data wyciągu z księgi ślubów (Tom VI, s. 13, nr 27) to 11 marca 1948 r. Wyciąg ten był potrzebny wdowie po Władysławie w załatwieniu różnych spraw po tragicznej śmierci. Nie jest jasne, czy małżonkowie w chwili śmierci Profesora mieszkali razem. Ostatni adres zamieszkania Nikliborca w Warszawie: ul. Lwowska 7 m. 21.

Działalność naukowa Władysława Nikliborca koncentrowała się na kilku problemach analizy matematycznej, w tym teorii równań różniczkowych zwyczajnych, funkcji hiperharmonicznych, logarytmicznego potencjału, rachunku wariacyjnego i metod matematycznych w zagadnieniach hydromechaniki i zagadnieniu trzech ciał. Staż naukowy u Leona Lichtensteina w Lipsku zaowocował pracami Nikliborca o figurach równowagi cieczy w ruchu obrotowym i na temat zagadnienia trzech ciał. Wybuch wojny przerwał publikowanie prac naukowych polskich uczonych. Można jednak być przekonany, że Nikliborc nie zaprzestał działalności naukowej, ale niestety prace te nie zostały opublikowane. Działalność naukowa i dydaktyczna profesora Nikliborca została doceniona. Wybrano go członkiem-korespondentem Lwowskiego Towarzystwa Naukowego (1938), członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (zwyczajnym od 1945 r.), sekretarzem warszawskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Matematycznego, członkiem Akademii Nauk Technicznych oraz członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności (od 1946 r.).

Rękopisy nieopublikowanych prac Nikliborca są przechowywane w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, gdzie zostały złożone przez profesora Jana Nikliborca. Zgromadzone materiały zawierają:

a) obszerny, około 900 stronicowy, rękopis monografii poświęconej zagadnieniu trzech ciał; b) twierdzenie o macierzach współczynników form liniowych (16 stron); c) szkice twierdzeń o niezależności całek krzywoliniowych od drogi całkowania; d) elementy rachunku prawdopodobieństwa (73 strony); e) masuskrypty wykładów z rachunku różniczkowego i całkowego. Prace te, zwłaszcza zagadnienie trzech ciał, były bardzo aktualne w latach 40. i 50., w dobie początkowych prac dotyczących sztucznych satelitów. Matematycy lwowscy interesowali się tymi zagadnieniami. Na przykład w książce Stefana Banacha *Mechanika*, napisanej jeszcze przed wojną (pierwsze wydanie z 1938 r.), podany jest przykład, w którym autor dyskutuje zagadnienie ile (ówczesnego) paliwa należy spalić, aby można było umieścić jednokilogramowego satelitę ziemi na orbicie. W pracach z tamtych lat dużą rolę odgrywało znalezienie odpowiednich efektywnych metod obliczeniowych. Obecnie można jedynie stwierdzić, że w owym czasie bardzo aktualne prace naukowe, znajdujące się w Archiwum PAN, nie zostały opublikowane. Prawdopodobnie miałyby one znaczenie teoretyczne w badaniach lotów sputników. Niewiele osób wie o istnieniu tych prac.

Fotografia W.M. Nikliborca jest komputerowo wyretuszowaną fotografią zamieszczoną w [10] i użyczoną przez Archiwum PAN. Karykatura jest fragmentem karykatury grupy matematyków polskich zebranych na zjeździe Matematycznym we Wrocławiu w 1946 r. i została narysowana przez L. Jeśmianowicza.

Spis prac naukowych W.M. Nikliborca

1. *Nowy dowód twierdzenia o istnieniu całek równań różniczkowych zwyczajnych*. „Wiadomości Matematyczne“ 1924 t. 29 s. 39–45.
2. *O zastosowaniu zasadniczego twierdzenia Cauchy'ego o istnieniu rozwiązań równań różniczkowych zwyczajnych do zagadnień na wartości brzegowe w równaniu $y'' = f(x, y, y')$* . Lwów 1924.
3. *Sur les fonctions hyperharmoniques*. „Comptes Rendus hebdomadaires des séances de l'Académie des Sciences“ (Paris) 1925 t. 180 s. 1008–1010.
4. *Sur les fonctions hyperharmoniques*. „Comptes Rendus hebdomadaires des séances de l'Académie des Sciences“ (Paris) 1926 t. 182 s. 110–112.
5. *Sur les fonctions hyperharmoniques*. „Annales de la Société Polonaise de Mathématique“ 1927 t. 5 s. 63–97.
6. *O funkcjach hyperharmonicznych*. Lwów 1927, wyd. autora.
7. Współautor S. K a c z m a r z : *Sur les suites de fonctions convergentes en moyenne*. „Fundamenta Mathematicae“ 1928 t. 11 s. 151–168.
8. *O nowych zagadnieniach rachunku wariacyjnego i zasadzie Hamiltona w dynamice*. Księga Pamiątkowa I Polskiego Zjazdu Matematycznego we

Lwowie 7–10 IX 1927 s. 119–124. *Supplément aux Annales de la Société Polonaise de Mathématique* 1929.

9. *Über die obere Schranke der Winkelgeschwindigkeit der Gleichgewichtsfiguren rotierender, gravitierender Flüssigkeiten.* „Mathematische Zeitschrift“ 1929 t. 30 s. 787–793.
10. *Ein Satz über Winkelgeschwindigkeit rotierender, gravitierender Flüssigkeiten.* „Mathematische Zeitschrift“ 1929 t. 31 s. 366–377.
11. *Sur les équations linéaires aux différentielles totales.* „Studia Mathematica“ 1929 t. 1 s. 41–49.
12. *Sur l'application de la méthode des approximations successives dans la théorie des équations différentielles.* „Studia Mathematica“ 1929 t. 1 s. 201–209.
13. *Über die Differentialsysteme zweiter Ordnung.* „Sitzungsberichte der Math.-Phys. Klasse der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig“ 1930 t. 82 s. 227–242.
14. Współautor Hugo S t e i n h a u s : *Zbiór zadań z rachunku różniczkowego.* Lwów 1930, 260 stron.
15. *Über die Abplattung der Gleichgewichtsfiguren rotierender, gravitierender Flüssigkeiten.* „Mathematische Zeitschrift“ 1931 t. 34 s. 74–90.
16. *Eine Bemerkung über die Volumpotentiale.* „Mathematische Zeitschrift“ 1932 t. 35 s. 625–631.
17. *Über die Lage des Schwerpunktes eines ebenen konvexen Bereiches und die Extrema des logarithmischen Flächenpotentials eines konvexen Bereiches.* „Mathematische Zeitschrift“ 1932 t. 36 s. 161–165.
18. *Eine Bemerkung über die Volumpotentiale II.* „Mathematische Zeitschrift“ 1932 t. 36 s. 167–170.
19. *Über die Niveaukurven logarithmischer Flächenpotentiale.* „Mathematische Zeitschrift“ 1933 t. 36 s. 641–646.
20. *Über die Abplattung der Gleichgewichtsfiguren rotierender, gravitierender Flüssigkeiten II.* „Mathematische Zeitschrift“ 1933 t. 36 s. 655–676.
21. Współautor W. S t o ź e k : *Sur le potentiels logarithmiques des doubles couches.* „Comptes Rendus hebdomadaires des séances de l'Académie des Science“ (Paris) 1933 t. 197 s. 898–900.
22. Współautor W. S t o ź e k : *Über die Grenzwerte des logarithmischen Potentials des Doppelbelegung.* „Fundamenta Mathematicae“ 1934 t. 22 s. 109–135.
23. *Twórczość Leona Lichtensteina w zakresie mechaniki niebios.* „Mathesis Polska“ 1933 t. 8 s. 143–148.
25. *Über die Abplattung der Gleichgewichtsfiguren rotierender, gravitierender Flüssigkeiten III.* „Studia Mathematica“ 1933 t. 5 s. 111–126.
25. *Über das allgemeine Dreikörperproblem, I Mitteilung.* „Studia Mathematica“ 1939 t. 8 s. 28–67.

26. *Über das allgemeine Dreikörperproblem*, II Mitteilung. „*Studia Mathematica*“ 1939 t. 8 s. 92–128.
27. *Równania różniczkowe*. Część I. Opracował Zygmunt Charzyński. Wydanie pośmiertne. Warszawa-Wrocław 1951. Monografie Matematyczne t. 25 PTM stron 176.

Bibliografia

- [1] W. Ślebodziński: *Władysław Nikliborc et son Oeuvre Scientifique*. „*Coll. Math.*“ 1(1948) s. 322–330.
- [2] W. Ślebodziński: *Ś.P. Władysław Nikliborc (1899–1948)*. „*Roczniki TNW*“ 1948 t. XLI s. 159–163.
- [3] A. Śródka, P. Szczawiński: *Nikliborc Władysław Michał*. W: *Biogramy Uczonych Polskich*. Część III. *Nauki ścisłe*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986 Wyd. PAN s. 278–280.
- [4] S. Kolankowski: *Nikliborc Władysław Michał (1899–1948)*. W: *Materiały dotyczące Słownika Biograficznego Matematyków Polskich*. Reprint C-3 z. I, s. 251–263.
- [5] W. Orlicz: *Lwowska Szkoła Matematyczna w okresie międzywojennym*. „*Roczniki PTM*“ Seria II: *Wiadomości Matematyczne* 1980 t. XXIII s. 222–231.
- [6] Z. Popławski: *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1992 Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- [7] Z. Popławski: *Wykaz pracowników naukowych Politechniki Lwowskiej w latach 1844–1945*. Kraków 1994 Wyd. Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki. Monografia 175.
- [8] G. Studnicki: *Przyczynek do biografii Władysława Nikliborca. Listy do Redakcji*. „*Roczniki PTM*“ Seria II: *Wiadomości Matematyczne* 1985 t. XXVI.
- [9] K. Szalajko: *Wspomnienia lwowskie*. „*Roczniki PTM*“ Seria II: *Wiadomości Matematyczne* 1984 t. XXX s. 251–263.
- [10] A. Śródka: *Uczni polscy XIX–XX stulecia*. T. III *M–R*. Warszawa 1997 Aries s. 238–239.
- [11] K. Tatariewicz: *Historia mechaniki*. Warszawa 1995 s. 33.
- [12] S.M. Ulam: *Przygody matematyka*. Warszawa 1996 Prószyński i S-ka stron 389. Przekład z angielskiego *Adventures of a Mathematician*. I wydanie. Berkeley 1976 University of California Press.
- [13] *Politechnika Lwowska 1844–1945*. Praca zbiorowa. Wrocław 1993 Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej.
- [14] *Złota księga katedry mechaniki (1939–1999)* [w języku ukraińskim]. Lwów 1999 Wydawnictwo Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki.
- [15] Karta ewidencyjna nr 35 i życiorys W.M. Nikliborca przechowywane są w Centralnym Archiwum Wojskowym w Rembertowie.

Zbigniew S. Olesiak, G.A. Sułym

WŁADYSŁAW MICHAŁ NIKLIBORC (1899–1948)

Professor W.M. Nikliborc (1899–1948) was a mathematician interested in problems of pure mathematics (diferential equations, hyperharmonic functions) and in applications in theoretical mechanics and fluid dynamics. He headed the chair of theoretical mechanics at the University of Lwów (now Lviv, in Ukraine) and the II Chair of mathematics at the University of Warsaw. He was an excellent teacher.

Władysław Nikliborc,
w karykaturze J. Zaruby